

LEKSIKOLOGIYAGA DOIR O‘QUV MATERIALLAR MAZMUNI VA O‘QUVCHILARDA LEKSIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY MODELI

DOI: 10.5281/zenodo.11147919

Odiljonova Kamola Abduvosit qizi

Andijon davlat pedagogika instituti erkin tadqiqotchisi

17.01.00. Andijon viloyati, Andijon shahri, Do‘stlik ko‘chasi 4-uy

Email: kamolaodiljonova5@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada insonlar ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy hayotning turli jabhalarida, muloqot va munosabatning barcha turlarida o‘zbek tilidan erkin, samarali, o‘rinli foydalana olish, uning cheksiz imkoniyatlaridan to‘laqonli bahramand bo‘lish kabi zaruriy bilim, ko‘nikma hamda malakalarga ega bo‘lishlari kerakligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: bilim, ko‘nikma, malaka, metodika, maktab ta’limi, savodxonlik, kompetensiya, leksika.

Abstract. In this article, people need the necessary knowledge, skills, and abilities to be able to use the Uzbek language freely, effectively, and appropriately in various aspects of social, economic, and cultural life, in all types of communication and relationships, and to fully enjoy its unlimited possibilities.

Keywords: knowledge, skills, competence, methodology, school education, literacy, competence, lexicon.

Аннотация. В этой статье людям необходимы необходимые знания, навыки и умения, чтобы иметь возможность свободно, эффективно и целесообразно использовать узбекский язык в различных аспектах социальной, экономической и культурной жизни, во всех видах общения и отношений, а также в полной мере насладиться своими неограниченными возможностями.

Ключевые слова: знания, умения, компетентность, методика, школьное образование, грамотность, компетентность, лексика.

Insonning kamolot darajasi uning soʻzi orqali, millatning madaniyat darajasi tili bilan belgilanadi. Shuning uchun til millatning qalbi hisoblanadi.[1] Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, oʻsib kelayotgan yosh avlodga umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, oʻz xalqining anʼanalariga iftixor tuygʻularini singdirishda tilning, xususan, ona tilining oʻrni beqiyosdir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ham “Ona tilimiz – milliy maʼnaviyatimizning bitmas-tuganmas bulogʻidir. Shunday ekan, unga munosib hurmat va ehtirom koʻrsatish barchamizning nafaqat vazifamiz, balki muqaddas insoniy burchimizdir”, degan fikrlari tilning nechogʻli ahamiyatli ekanligini yana bir bor anglatish bilan birga ona tili fanini umumtaʼlim maktablarida oʻqitishning asosiy maqsadini belgilab beradi.

Mamlakatimizda barcha sohalarda olib borilayotgan islohotlar jarayoni tildan amaliy foydalanish samaradorligini oshirish, oʻquvchilarning muayyan nutqiy vaziyat, sharoit hamda ijtimoiy muhitda undan oqilona, samarali foydalanish malakalarini oshirishga asosiy eʼtiborni qaratish, respublikamizning davlat tili boʻlmish oʻzbek tilini oʻqitishni yanada takomillashtirish va kompetensiyaviy yondashuvasosida oʻquv dasturlari mazmunini qayta koʻrib chiqish borasida katta ishlar amalga oshirilishiga sabab boʻldi.[2] Hozirgi kunda har tomonlama yetuk shaxsni tarbiyalash taʼlimning bosh vazifasi ekan, buning uchun taʼlim oluvchilardan kerakli kompetensiyalarga ega boʻlishlari talab etiladi.

Ona tiliga oid bilimlarni berishda tilning koʻp sathli, cheksiz imkoniyatli, murakkab tizim sifatidagi talqiniga tayaniladi. Shuning uchun ona tili darsligi ona tili qurilishining eng asosiy birliklari va hodisalari bilan tanishtiruvchi “Muqaddima” va “Izchil kurs” kabi ikki qismni oʻz ichiga oladi. Tilning grammatik hodisalarini, sath birliklarini aloqadorlikda tizimli oʻrganish, aynan bir xil fikrni turli xil yoʻsinda ifodalash imkoniyatlari borligini, har bir imkoniyatning oʻziga xosligini oʻquvchilarga singdirishda ularning ahamiyati katta.[3] Dastur va darsliklarning didaktik asosi: oʻquvchiga taʼlim jarayonining faol ishtirokchisi; oʻqituvchiga oʻquvchining oʻrganish faoliyatining boshqaruvchisi; darslikka (oʻquv topshiriqlariga) oʻquvchi va oʻqituvchi faoliyatlarini oʻzaro bogʻlovchi vosita sifatida yondashishdan iboratdir.

Bugungikunda ta'lim oluvchilarni barkamol avlod sifatida tarbiyalash bosh maqsadga aylangan bir paytda ularda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish har qachongidan ham muhim vazifa bo'lib qoldi. Chunki til kishilar o'rtasida muhim aloqa vositasi bo'lishi bilan birga, olam haqidagi bilimlarni to'plovchi va kelajak avlodga yetkazuvchi vosita hamdir.[4] Birinchi vazifasi kommunikativ, ikkinchisi esa kognitiv vazifadir. Shu kunga qadar tilning kommunikativ vazifasi va uning ichki tuzilishini o'rganishga e'tibor qaratilgan bo'lsa, XXI asrdan tilning ichki tuzilishini kognitiv vazifa bilan birgalikda o'rganishga e'tibor berila boshlandi. Chunki ma'lum bir tilni bilish uchun lug'at tarkibini, so'zlarni bir-biriga bog'lash qoidalarini o'zlashtirishgina kifoya qilmaydi. Bundan tashqari nutqiy jarayonda ulardan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish ham muhimdir. Bunda barcha til bo'limlari qatori leksikologiyaning ham o'z o'rnini bor.

Bilamizki, leksikologiya, tilshunoslikning til lug'at tarkibi, ya'ni muayyan bir tilning leksikasini o'rganuvchi bo'limi. Leksikologiya tilshunoslikning leksikografiya, frazeologiya, [semasiologiya](#) yokisemantika, etimologiya, [stilistika](#) haqidagi [ta'limot](#) kabi sohalarini bilan chambarchas bog'liq. Leksikologiyada so'zlarning ma'no jihatdan o'zaro bog'langan, ya'ni monosemiya, polisemiya, sinonimiya, antonimiya, so'z ma'nolarining erkin yoki bog'liq holda bo'lishi kabi masalalari ham o'rganiladi. [Leksika](#) muayyan bir tizim sifatida ko'rilganda, [so'z](#) ma'nolari va tushunchalarning o'zaro bog'liq holda bo'lishi ko'zda tutiladi[5]. Leksikologiya lug'at tarkibining amalda ishlatilishi va taraqqiyoti qonuniyatlarini, so'zlarning uslubiy jihatdan tasnifiy tamoyillarini ishlab chiqadi. Shuningdek, so'zlashuv va adabiy tillarda foydalanish me'yorlarini, professionalizm, dialektizm, arxaizm, neologizm, leksikalashgan so'z birikmalarini me'yorlashtirish kabi masalalarni tahlil etadi hamda bular haqida muayyan xulosalar chiqaradi.

Ona tilini o'qitishning hozirgi bosqichida o'quv maqsadlari, uning mazmuni, bilim darajasi, ko'nikmalari lingvistik va kommunikativ kompetensiyalar orqali aniqlanadi. O'quvchining bilim saviyasiga qo'yiladigan talab esa ta'lim jarayoni oldiga qo'yiladigan ijtimoiy talab bilan belgilanadi. Shu maqsadga ko'ra ona tili ta'limining

mazmuni o‘quvchining fikrlash salohiyatini, aqliy rivojlanishini, mantiqiy tafakkurini o‘stirish hamda o‘quvchilarning o‘z-o‘zini, moddiy borliqni tilning ifoda vositalari yordamida anglashga hamda o‘z fikri va his-tuyg‘ularini ona tilining keng imkoniyatlari doirasida bayon eta olishini ta‘minlash vazifalarini hal etishga yo‘naltiriladi.

Leksik kompetentlikni rivojlantirish va bu boradagi nazariy-amaliy bilimlarni birlashtirish asosida o‘quvchi tafakkurini o‘stirish dolzarb pedagogik muammo ekanligi o‘zining yaqqol tasdig‘ini topdi. Chunki insoniyatning bugungi taraqqiyoti har bir shaxsdan keng tasavvur va aniq qaror qabul qilish, o‘rganilgan ma‘lumotlarni amaliyotda qo‘llashni talab etadi.

Leksik kompetentlikni rivojlantirishning mavjud holati shuni ko‘rsatdiki, o‘quv dasturlari va darsliklarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan mavzu va o‘quv materiallariga keng o‘rin ajratilgan bo‘lib, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlar asosida o‘quv jarayonini takomillashtirish, yangi usul va innovatsion texnologiyalarni tadbiq etishni talab etadi.

Ona tili ta‘limida o‘quvchining individual xususiyatlari hamda qiziqishlariga mos ravishda leksik kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish, ularning leksikologiyaga doir bilimlarni egallash hamda mustaqil ravishda amalda qo‘llash ko‘nikmasini oshirishga xizmat qiladi.

Nutq vaziyatida leksik bilimlardan foydalanishni o‘rgatishning optimal yo‘llarini tanlash o‘quvchilarda leksik kompetensiyalarni shakllantirish va ular erishgan natijalarini nazorat qilib borish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. B. 174
2. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyadova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. 176 b.

3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.
4. Roziqov O.R., Mahmudov M.H va b. Ona tili didaktikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 382 b. Rasulov
5. Abduraimova M va b. Ona tili. 8-sinf o‘qituvchi metodik qo‘llanmasi. Toshkent: Cho‘lpon, 2006. 144 b.
6. Almatov T., Q.Yadgarov., Almatova Sh. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi nazariyasi jadvallarda va saytlarda. Toshkent: Hilol Media, 2018. 72 b.
7. Jinkin N. I. Механизмы речи, М.: Академия пед, наук, 1958